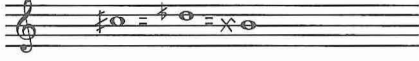

HİCAZ

(حجاز)

Türk mûsikisinde bir perde
ve makamın adı.

Hicaz Perdesi. Türk mûsikisi sisteminde tiz sekizlinin üçüncü perdesi olarak yer alan sestir. Bu perdenin orta sekizli-deki adı "kaba hicaz", en tiz sekizli-deki adı ise "tiz hicaz"dır.

Çârgâh perdesine bir küçük mücenneb diyezi veya nevâ perdesine bir bakıye bemolü getirilerek elde edilir. Ayrıca bûselik perdesine getirilen bir tanini diyezi ilâvesiyle ortaya çıkan ses de yine hicaz perdesidir.

Adının hicaz olmasına rağmen bu perde, Arel-Ezgi-Uzdilek nazariyatının hicaz ailesi makam dizilerinde kullanılmamıştır. Bu makamların, yerindeki dizilerinde bakıye diyezli "do"nun adı "nîm-hicaz"dır.

Hicaz perdesi, gerek klasik ebced gerekse Abdülbâkî Nâsir Dede'nin ebced nota sisteminde (ح) şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca Kantemiroğlu notasında (ج) harfiyle ifade edilmiş, Hamparsum notasının

da ise gerek nîm-hicaz ve gerekse hicaz perdelerini ifade etmek üzere (ح) şekli kullanılmıştır.

Hicaz Makamı. "Hicaz ailesi" adı verilen birbiriyle yakın ilişkili dört makamdan oluşan grubun bir üyesidir. Dizisi, yerinde hicaz dörtlüsüne nevâda rast beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir.

Nota yazımında donanımına si için bakıye bemolü (dik kürdî), fa ve do için bakıye diyezi (evîç ve nîm-hicaz) yazılır, gerekli değişiklikler ise eser içerisinde gösterilir. Yedeni rast, durağı düğâh perdesidir. Ancak bazı klasik formlarda istisna olarak nîm zirgüle perdesinin yeden olarak kullanıldığı da görülmüştür. Makamın güçlüsü nevâ perdesi olup bu perdede rast çeşnisiyle yarım karar yapılır.

Hicaz makamında, bütün hicaz ailesinin ortak asma kararları olan rastta nikrizli, nîm-hicaz ve dik kürdîde çeşniziz kâlışlarla aynı ailedeki diğer makamların güçlü perdeleri asma karar olarak kullanılır. Bunlar da nevâda bûselikli (hümâ-

yunun güçlüsü), hüseynde uşşaklı (uzzâ-lın güçlüsü) ve hicazlı (zirgüleli hicazın güçlüsü) asma kararlardır. Ancak hüseynde hicazlı asma karar çok az kullanılır.

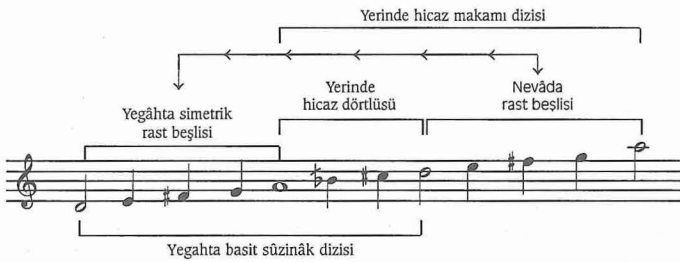
Hicaz makamı dizinin hem tiz hem de pest tarafından genişleyebilir. Pest taraftan genişlemesi, güçlü perdesi üzerindeki rast beşlisinin simetrik olarak durağın altına göçürülmesi suretiyle meydana gelir. Yani yapılan bu simetrik genişleme aynı zamanda yegâh perdesinde rast beşlisiyle düğâh perdesinde hicaz dörtlüsünün oluşturuğu, yegâhta bir basit sûzinak dizisini tabii olarak meydana getirmiş olur.

Bu arada çok nâdir olmakla beraber yegâha nikriz beşlisi ve hüseynde aşırana hicaz dörtlüsü ile düşüldüğü de görülmektedir.

Tiz taraftan genişlemesi ise iki şekilde olur. Birincisinde, güçlü perdesi üzerindeki rast beşlisi, bir bûselik dörtlüsünün eklenmesiyle nevâda acemli rast dizisi halinde uzatılır; ikincisinde de yerindeki hicaz dörtlüsü simetrik olarak tiz durak üzerine göçürülüp nevâ perdesinde bir basit sûzinak dizisi meydana gelir.

İnici-çıkıcı, bazan da çıkıcı olarak kullanılan hicaz makamının seyrine durak veya güçlü civarından başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinildikten sonra güçlü perdesinde rast çeşnisiyle makamın yarım kararı yapılır. Bu arada gerekli yerlerdeki asma kararlarla hicaz ailesinin diğer makamlarına geçkiler de yapıldıktan sonra bütün dizide ve istenirse genişlemiş bölgede dolaşılır; nihayet hicaz dizisiyle düğâh perdesinde tam karar yapılır.

Hicaz makamına örnek olarak Nâyî Osman Dede ile Aziz Dede'nin devr-i kebîr usulündeki peşrevleri, Hamâmîzâde İsmâîl Dede'nin zencir usulünde, "Ol mâhi-tâbı aceb gösterir mi bana felek" mısraıyla başlayan bestesiyle ağır düyek usulünde, "Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhâlara saldın beni" mısraıyla başlayan bestesi ve Ebûbekir Ağa'nın, "Ârâm edemem yâre nigâh eylemedikçe" mısraı ile başlayan yürük semâisi verilebilir. Dinî Türk mûsikisinde ise Vardakosta Ahmed Ağa'nın Hicaz Mevlevî âyiniyle güftesi Dede Ömer

Hicaz
makamı
dizisiHicaz
makamının
pest taraftan
genişlemesiHicaz
makamının
tiz taraftan
nevâda
acemli rast
dizisiyle
genişlemesiHicaz
makamının
tiz taraftan
nevâda
basit sûzinak
dizisiyle
genişlemesi

Rûşenî'ye ait, "Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi" mısraıyla başlayan hicaz tevşih tanınmış eserler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, I, 103; Hâşim Bey, *Hâşim Bey Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 29-30; Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 65-68; IV, 166-167, 214-216; Özkan, *TMCU*, s. 140-145; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 78; Arel, *Türk Musikisi*, s. 22-24, 52-53.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

HİCAZ DEMİRYOLU

II. Abdülhamid tarafından
1900-1908 yıllarında
Şam ile Medine arasında
inşa ettirilen demiryolu.

Hicaz bölgesine demiryolu yapılmasına dair ilk fikirler XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya atıldı. Alman asıllı Amerikalı mühendis Zimpel 1864'te, Kızıldeniz ile Şam'ı birleştirecek bir demiryolu hattı inşası için Osmanlı Devleti'ne teklifte bulundu. Önceleri cevapsız bırakılan teklif daha sonra incelemeye değer bulunarak uzmanlara havale edildi; ancak yapılan araştırma ve tetkikler sonunda, bölgede yaşayan kabilelerin tepkilerine yol açabileceği ve denizyolu taşımacılığının demiryolu inşaatına göre daha ucuz olduğu gerekçeleriyle reddedildi. 1874'te benzer bir öneri de ordudaki bazı subaylardan geldi; öneride, Medine ile Mekke arasına döşenecek bir demiryolu hattının Hicaz bölgesindeki Osmanlı hâkimiyetini kuvvetlendireceği ileri sürülmekteydi. 1891'de Hicaz kumandanı Osman Nûri Paşa da İstanbul'a gönderdiği bir raporda, Cidde-Mekke arasına döşenecek bir şimendifer hattının bölge için gerekliliği ve önemi üzerinde duruyordu. Osman Nûri Paşa'nın

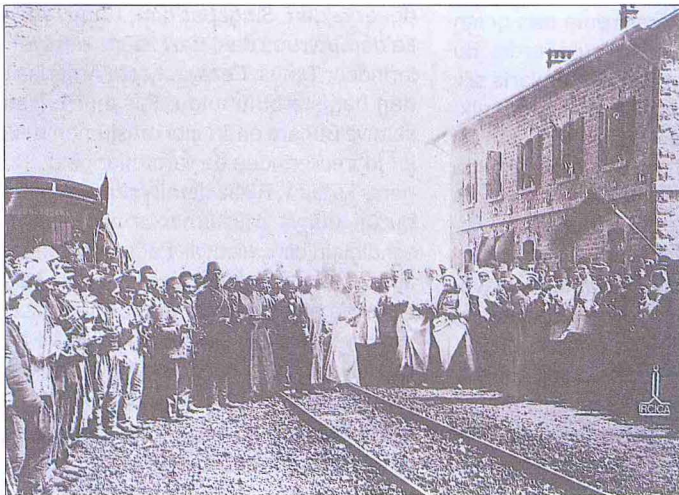
bu raporu bir süre sonra üç kişilik bir komisyonda ele alındı ve mâkul bulunarak Cidde-Mekke arasında yapılacak bir demiryolunun özellikle hacıların yol boyunca çektikleri sıkıntıları ortadan kaldıracağı ifade edildi. Aynı günlerde Hindistanlı gazeteci Muhammed İnşâallah da Mekke ve Medine'den geçip Yemen'de sona erecek bir demiryolunun propagandasını yapmaktaydı. Hicaz bölgesine demiryolu inşasına dair en kapsamlı teklif 1891'de Ahmed İzzet Efendi'den geldi. O sırada Cidde evkaf müdürü olan İzzet Efendi sunduğu raporda, Şam'dan başlayarak Medine'ye kadar getirilecek bir demiryolunun Hicaz'a yönelecek dış saldırılarla bölgede çıkabilecek isyanlara karşı önemli bir savunma vasıtası oluşturacağını, aynı zamanda hac yolculuklarını da büyük ölçüde kolaylaştıracağını yazmaktaydı. II. Abdülhamid, ilgisini çeken bu teklifi incelemek ve görüşünü bildirmek üzere Erkân-ı Harbiyye Feriki Mehmed Şâkir Paşa'ya havale etti. Mehmed Şâkir Paşa, kendisine gönderilen raporu yalnız incelemekle kalmayıp demiryolu hattının tahmini maliyetini de hesaplayarak geçeceği güzergâhı gösterir bir harita ile birlikte padişaha sundu. Proje hakkında Derviş ve Gazi Ahmed Muhtar paşaların

da fikirlerini alan II. Abdülhamid kesin kararını vererek 2 Mayıs 1900 tarihinde yayımladığı bir irade ile inşaata başlanmasını emretti ve inşaat 1 Eylül 1900 tarihinde yapılan resmî bir törenden sonra başladı. İlk aşamada Şam'dan Mekke'ye ulaşması planlanan demiryolu hattının ileride Akabe ve Cidde'ye bağlanması, hatta Yemen'e kadar uzatılması düşünülmüştü.

Hicaz demiryolunun yapılmasındaki sebeplerin başında askerî, siyasî ve dinî amaçlar gelmekteydi. Her şeyden önce demiryolu bölgeye asker sevkini hızlandıracığından muhtemel ayaklanmalara ve dışarıdan vuku bulacak saldırılara karşı savunma rolü üstlenecekti. Şüphesiz Osmanlı Devleti'nin askerî etkinliğinin artması siyasî otoritenin de bölgede güçlenmesine yardım edecekti. Yalnız savaş ve isyan durumlarında değil normal zamanlarda da Hicaz ile Yemen'e asker ve mühimmat sevkıyatı demiryoluyla yapılacak, böylece Süveyş Kanalı'na duyulan ihtiyaç ortadan kalkacaktı. Ancak kamuoyuna yapılan açıklamalarda projenin askerî ve siyasî yönünden ziyade dinî amacı ön plana çıkarılıyordu. Hicaz hattı, büyük zahmet ve meşakkatlerle yapılabilen hac yolculuğunu kolaylaştırarak, büyük bir dinî hizmete vesile olacaktı; çünkü Suriye'den Medine'ye yaklaşık kırk, Mekke'ye elli gün süren uzun ve bedevîlerin saldırıları sebebiyle tehlikeli olan yolculuk dört beş güne inecekti. Üstelik demiryolu, hacıların gidiş geliş masraflarını öncekiyle kıyaslanamayacak derecede azaltacak ve bu durum yakın gelecekte hacıların sayısını da arttıracaktı. Proje aynı zamanda II. Abdülhamid'in İslâm âlemindeki itibar ve nüfuzunu da kuvvetlendirecek, müslümanların ortak bir eser ve amaç etrafında dayanışmasını sağlayacaktı. Bunların yanı sıra demiryolunun işletmeye açılmasıyla birlikte ticarî faaliyetlerin gelişeceği, ekonomik canlılıkla birlikte şehirleşmenin de hızlanacağı tahmin ediliyordu.

Hicaz
makamı
seyir
örneği

Hicaz
Demiryolu hattı
üzerindeki
bir istasyonun
açılış merasimini
gösteren
fotoğraf
(İRCICA
fotoğraf
arşivi)